

Srđa Popović
(autor fotografije: Aleksandar Anđić)

BELEŽNICE

SRĐA POPOVIĆ

PRVA BELEŽNICA

Ljudi i psi

U Beogradu 1996. godine primećujem da mnogi ljudi drže u kući pse. Čini mi se mnogo više nego ranije. Provode sate s njima, pričaju o njima, hrane ih i šetaju, leče, razgovaraju s njima. Otkuda ta promena, pogotovo u opštoj oskudici i svakodnevnici punoj briga?

Z.C. kaže M.O. koji ne prestaje da priča o svome psu: "Drugi put s njim možeš da piješ kafu!"

Starim i bolesnim ljudima u Americi lekari savetuju da drže pse. To im, kažu, reguliše krvni pritisak. Život je u psima sadržan na skromniji i pošteniji način. Psi poštuju i život koji niko drugi ne poštuje. Konačno oboje smo sisari. Stimulišemo jedni drugima onaj isti, limbički, deo mozga kao onda kada vam je majka tepala, a vi gugutali. Ispada da je na početku i na kraju to jedino važno.

Odlazak

Ratosiljao sam se svega onoga što sam bogznaštao smatrao potrebnim: nekih isečaka iz novina, starih cipela, nekakvih beležnica, knjiga u kojima nisam ništa našao, pisama, dopisnica, posetnica... Svih onih trivijalnih stvari, andrmolja, koje popisivači nalaze u imovini pokojnika (jedna muštikla, drvena, jedna limena kutija, džepni sat marke Zenith (neispravan), češalj, plastični, kutija spajalica, zubna proteza ...). Jednom rečju, nakratko – slobodan. Dok ne počnem opet da skupljam.

Simbolično ponovno rađanje, početak kada smo bili goli i nismo imali ništa. Čudo: "Odbaci štake i hodaj!" Strah i prevladavanje straha. Pomalo nalik i na fantazije o samoubistvu. Bezopasna proba smrti. Junak tog komada se ubija, a glumac ide kući da večera.

Povratak

Sve vodi povratku. Nakon odlaska oslobađamo se svega akcidentalnog u svom životu: “otadžbine”, doma, jezika, biografije, imena i otkrivamo – odsustvo esencije. U nameri da otkrijemo jezgro, otkrivamo ništavilo. Povratak se onda pojavljuje kao sudbina, a sudbina kao jedina tačka oslonca. Oslonca koji se, ipak, nalazi izvan nas. Kažnjen sam za preterano mešanje u svoj život. Teomahiju.

I šta se još tu otkriva: Stvarno otići može se samo jednom, jer stvarno znači zauvek. I posle povratka ne može se opet otići, jer smo jednom to već probali.

Grad izgleda jadno, ljudi skućeno, život trivijalan. Nije trebalo pokušavati, a moralo se pokušati itd.

Povratak (2)

Pokušavam da osetim da je ovo “moj poslednji dan u Njujorku”. Ali, iskreno govoreći – to je samo jedan lep, jesenji dan u gradu koji je isti danas kao i juče, kao što će biti i sutra, sa mnom ili bez mene.

Deset puta se Zemlja okrenula oko Sunca od onog dana kada sam poleteo iz Zagreba za Ameriku. Ili se, u stvari, sve dešava istovremeno: detinjstvo, smrt, ovaj čas i svi oni događaji posle smrti (zaklonjeni od mog pogleda). Otkuda mi beše ona nekadašnja luda smelost da nešto govorim, da o nečem imam mišljenje?

“Jer čovek, ustvari, nema sebi šta da kaže” (Bora Ćosić).

Nesanica, Zora, Avion

Nesanica do zore. Jer se noć ne menja, celom dužinom jednaka sama sebi, jedan jedini nestvarno produženi trenutak mraka. Noć je možda večna, vreme je možda konačno stalo, možda smo svi mrtvi, samo još to ne znamo. U zoru sve, ipak, opet krene; znači ipak živi, znači može se spavati.

Slično preookeanskom putovanju avionom. Ništa se ne menja. Neprestano samo nebo, okean i tu oko nas avion, kao neka čekaonica, čistište. Nebu i okeanu ne treba naše prisustvo da bi postojali. Zato vreme stoji, tek kada sletimo poteče ponovo.

U Njujorku sam ponekad u gluvo doba noći, pred zoru, kada najzad saobraćaj nakratko malo utihne i samo poneki žuti taksi još tutnji ulicom, gledao dugo televizijsku stanicu koja tada uključuje žive slike planete Zemlje snimljene iz satelita. Gledao sam proticanje vremena. Živi prenos obrtanja naše planete oko Sunca. Kao kada u prolazu pored izloga neke prodavnice elektronske opreme, iznenada ugledate sebe na ekranu. Satelit ponekad snima Istočnu obalu Amerike, ovu sa koje gledam sliku, a ponekad (vrlo, vrlo umanjenu, tek uz napor volje i mašte vidljivu) sliku klanja u Bosni. Najčešće samo Okean koji nas razdvaja.

NASA to snima, a emituje kanal 17 u gluvo doba noći. Živa slika naše planete, odsečaka Zemljine lopte. Planeta je plavo-bela. Snimljeni sa velike visine, odsecci su dovoljno veliki da obuhvate veće delove kontinenata. Iznenaduje me da je Zemlja uglavnom, većim delom, stalno obavijena oblacima. Jedine forme koje se na njenoj površini jasno uočavaju su mase oblaka i konture kontinenata. Detalje upisuju iskustvo i mašta. Pozadina je crna – naša planeta, mada obasjana Sunčevim zracima luta prostorom kroz mrkli mrak, beskrajnu noć. Zemlja je takođe samo jedan predmet.

(Na aerodromu je oblačno; kasnije, iznad oblaka na pozadini azurnog neba krila našeg aviona blistaju na suncu, a nekoliko hiljada kilometara iznad aviona, iznad atmosfere vlada ogromna crna noć. Pod nama je blistava površina Atlantika. Dana 11. juna 1930. godine Charles William Beebe i Otis Barton u batisferi, čeličnoj lopti zidova debljine četiri centimetara, koju je Barton zvao “tenk”, spustili su se do dubine od približno jednog kilometra, 1426 stopa; voda ispod njih “izgledala je kao crna čeljust samoga pakla”, spustili su se na dubinu do koje ne dopire sunčeva svetlost (Robert D. Ballard, *The Eternal Darkness*). Samo kilometar ispod sjajne, namreškane površine Atlantika, ovde na našoj planeti, pojmovi dana i noći ili vremenskih razlika, gube svaki smisao.)

U stvarnosti mi izgleda ne živimo na površini kopna, već na dnu jednog okeana vazduha. 7

Orbita 121 prikazuje Pacifik, iznad koga u ovom času džinovska spiralna puslica oblaka obeležava formiranje tajfuna Winnie. Satelit se lagano kreće i kontinenti i okeani se smenjuju na ekranu u istom vremenu u kome ja sedim u svojoj sobi pred televizorom, sniman odozgo. Samo na mah uspevam da u to stvarno poverujem. Na takvom stepenu generalizacije gubi se kontakt sa stvarnošću i postajemo ravnodušni. Metafora “suštine” kao ništavila.

Pokušavam da raspoznam neki ljudski artefakt. Recimo, avione, hiljade aviona koji neprestano lete oko Zemlje – naravno, nevidljivi su na ovim snimcima. (Avioni iz kojih se takođe jedva raspoznaju reke i veliki planinski venci, ali ne i gradovi ili kuće u kojima živimo; iz aviona DC 4 na letu Beograd-Zagreb, pedesetih godina, mogla su se videti vozila na autoputu Bratsvo-Jedinstvo, kuće pa čak i ljudi u polju.)

Poraz u glavnoj stvari

Beograd: u prolazu čujem odlomak razgovora: “Moj život je takav da ne može konačno da se raščisti.” To je verovatno opšte stanje: osećanje poraza u glavnoj stvari (šta god ona bila).

“Suština duše”

A.R.: “Hteo sam da uđem u sferu gde nije bilo strahovanja, ni jučerašnjice, ni sutrašnjice.”

Bio sam uvek “u pravu i pod kontrolom”, a šta ako su bile najvažnije emocije, ako je to “suština duše” (Singer). Nisam više jahač, a možda nikada nisam ni bio.

Uzrok i posledica

Prvo čovek živi, pa posle razume šta je uistinu odživeo. I često se oseća nasamaren. Ili je tome uzrok prosto starost, koja sa istinom nema nikakve veze? Ili su uzrok i posledica jedno isto?

DRUGA BELEŽNICA

[*Drugi život (“Ovaj svet nije dovoljan; mora postojati i drugi, koji bi ovom dao smisao”, potrebna su najmanje dva za triangulaciju.)*]

★★★

Zemlja u kojoj je najveći izraz pobožnosti usred tuđeg hrama se posrati.

8

★★★

Moram priznati odmah problematični kvalitet svoga postojanja. Nalazim se u onom neudobnom stanju u kome sam istovremeno i živ i mrtav. Fizičari to stanje nazivaju “stanjem mačke”, misleći na onu mačku iz misaonog eksperimenta Erwina Schrodingera. U tom čuvenom eksperimentu ovaj austrijski fizičar zamislio je ispaljivanje jednog fotona prema ogledalu koje je samo delimično bilo obloženo srebrom, tako da je foton mogao, s podjednakom verovatnoćom, i da se od ogledala odbije i da kroz njega promine. U ovom drugom slučaju, on bi aktivirao foto-čeliju koja bi zatvorila strujno kolo čime bi bila razbijena epruveta s otrovom koji bi usmrtio mačku. Mačka je zatvorena u jednoj kutiji i dok se kutija ne otvori mačka je istovremeno, teorijski, živa i mrtva.

Ja živim u jednoj kutiji na 18. spratu jedne zgrade na Menhetnu. Telefon sam isključio, poštu ne primam, pa živim, kako bi Miloš rekao, “u tom tornju”, “čitajući stare autore i hraneći ptice na balkonu”.

Izbegavajući dodir sa svetom tokom poslednje decenije, nastojao sam da ostanem u “stanju koherencije”, to jest u stanju (ili iluziji stanja) u kome sam istovremeno u svim mogućim položajima u kojima uopšte mogu biti. Čak i onim tako udaljenim kao što je takozvana prošlost i sadašnjost, ili Beograd i Njujork.

Slike Beograda, slike mog ranijeg života koji je možda konačno završen (a u svakom slučaju, života u koji nastojim da se više ne mešam), ipak, začudo (kada bez upozorenja ili vidljivog povoda iznenada izrone u svest), imaju živu sadašnjost pozorišnog komada. Džon Bergen zapaža da pozorište zavisi od dva različita vremena koja fizički koegzistiraju: vremena predstave i vremena komada koji se igra. U tim trenucima ja živim u oba. Kao što u pozorištu vi ne napuštate sadašnjost.

Proces odvajanja i rastanka počinje rođenjem i u taj proces je teško poverovati ili ga prihvatiti, ali kada ga prihvatite razvija se vaša mašta, sposobnost da ponovo povežete ono što je odvojeno, da vaspоставite stanje jedinstva koje je nekada postojalo.

Međutim, problematičnost moga postojanja se u tome ne iscrpljuje – ja sam svojstvo jedinke “doveo do najveće raspojasanosti” (Sioran). To je, dakle, definicija izdajnika, sina razbludnog, izroda. “Razbijanje lanca predaka i potomaka, transcendentnog entiteta porodice (ili naroda)” (Apdajk), odbijanje te utehe, jer ona zahteva rastvaranje ega, ima za posledicu nestabilnost moga postojanja u fizičko-hemijskom smislu (kao kada se govori o nestabilnosti nekog jedinjenja). Michel Tournier upozorava da prvo što se primećuje kada se neko ja posmatra van konteksta drugih, jeste da ono postoji samo povremeno, i vrlo retko. Prisustvo toga ja odgovara sekundarnom i refleksivnom obliku znanja. Kabala to zove “golom dušom”; duša koja je napustila jedno telo i očekuje drugo. To je stanje nalik snu: ne znate gde ste, ne možete da mislite precizno i ne upravljate radnjom. Frontalni režnjevi mozga koji integrišu informacije i daj im smisao – isključeni su.

U *Nomosu* (socijalno organizovanom poretku iskustva) nema međuvremena i međuprostora. Na triptihu o životu svetaca promene u vremenu su predstavljene istovremeno u pejzažu, a pejzaž je kondenzovana geografija svečeve putanje. “Prošlost je gramatički pojam” (R. Konstantinović).

”I feel I’m living the present as if it were the past, as if it were a memory from long ago” (Orhan Pamuk, *My name is red*).

Na primer, Sava se uliva u Atlantski okean, Mladenovac je u Konektikatu, a Stara Pazova na pruži Njujork-Stemford (skupjaju se oblaci, maca leti sa platana, oluja, dižu se oblaci prašine). S jednog prozora vidim Ist River, sa drugog Zvezdaru. Pisak voza čas dolazi sa Pančevačkog mosta, čas je to Amtrak na putu za Boston. U letnjoj noći sa 39. ulice čujem šmrkove beogradskih polivača o kojima je pisao Steva Raičković. Prolazeći pored Njujorške biblioteke na Petoj Aveniji čudim se statuama lavova, jer bi po meni tu trebalo da se propinju konji. Padajući u san za leđima osećam nečije fantomsko toplo telo.

★★★

"Kada ljudi oko tebe počnu da sikću, vreme je da odeš" ("When people around you start to hiss it is time to leave" – čiji je ovaj citat?)

Podsećam se kako je sve to počelo. Prvo sam otkrio da prijatelji sa kojima sam se do nedavno dobro sporazumevao imaju teškoća da razumeju šta govorim. Uglavnom ćute i gledaju me odsutnim staklenim pogledom. Rekao bih, čak, pomalo ljutiti na moje buncanje. Fila i Kosta, odvojeno preko zajedničkih prijatelja (bivših prijatelja?) poručuju mi da sam izdajnik. Matija da sam zaigrao u tuđem dresu. Vita Knežević da sam naivan, "Balkan je ovo, tu je samo pitanje ko će koga"; Žika da ga više ne interesuju tuđe priče, "mi konačno pričamo svoju priču"; plašljivi Mića da je baš dobro "da od nas malo cvikaju"; Ljuba Tadić da meni, izgleda, Srbi smrde.

Na prijemu u ambasadi Čehoslovačke, 1990. godine, razgovaramo sa ambasadorom Aca Ilić, Vladeta i ja. Ambasador postavlja večno ambasadorsko pitanje "o stanju ljudskih prava". Aca i Vladeta se utrkuju u pohvalama napretku. Pošto ćutim, ambasador želi da zna da li ja možda mislim drugačije. Naravno da se ne slažem, u zemlji postoji dva miliona građana koji su potpuno obespravljani. Aca i Vladeta su prvo zabezegnuti, a onda se Vladeta doseća: "Aaa, ti misliš na Albance."

10 Svako jutro idući na posao prolazim Čika Ljubinom ulicom. Ulica je tesna, mračna. Danima gledam jednu istu baru koja nikada ne stigne da se osuši, već se samo puni novim pikavcima, zgužvanim praznim kutijama od cigareta i ispljuvcima. Ogledalce, ogledalce, ko je najlepší na svetu.

Pod prozore mi dolaze prevejani ulični svirači sa zurlama i talambasima, uvežbani da cinično iskoriste svakakvo pijanstvo, pred kućom (bukvalno) igra šugava mečka sa alkam u nosu. U Knez Mihajlovoj, Alfi, naš trubadur, uz gitaru svakodnevno nekom preti. Noću kada se obližnji bifei zatvore, pijana rulja urla iz sveg glasa "Jugoslavijo, Jugoslavijo". Jugoslavijo... šta? Srećem Šešelja na Terazijama, nasmejanog i uzbuđenog, nosi žutu plastičnu kesu iz koje viri kalašnjikov. Smrknuti klovnovi hodaju samosvesno Knez Mihajlovom, maskirani u četnike, gledaju vas pravo u oči, jesmo li opasni, da li cvikate? Srećem Voju Koštunicu pred bankom u Kolarčevoj: Je l' ti vidiš ovaj užas oko nas, vidiš li šta spremaju?! Gleda me odsutno, ćuti.

Žika Stojković uspeva da me nagovori da posetim jedno književno veče u Francuskoj 7, da se sam uverim, da vidim istoriju na delu, prijateljski se bori za moju dušu. Sala je prepuna, hodnik ispred sale prepun, stepenice koje vode na prvi sprat prepune ljudi užagrelih očiju, mnogi u ruci drže kasetofone, snima se istorija. Redaju se pesnici. Patos vatrenih reči, poziva, zaklinjanja i proklinjanja. Frenetični, gotovo besni aplauzi. (Časlav Miloš kaže, "ali daj mu temu, pa da vidiš

aplauze“). Pored mene stoji sredovečni muškarac u kariranom sakou i žutoj rolci, o ruci mu visi platinasta plavuša sa masivnom zlatnom narukvicom (ginekolozi?). On sluša pesnike, visoko uzdignute, unazad zabačene glave, steže vilice i ponekad duboko uzdahne. Ona ga umiruje: “Nemoj, maco, da se nerviraš.”

Onda mi neko, tokom jedne sedmice, provaljuje u kancelariju, stan i vikendicu, a neko drugi razmazuje patriotski izmet po šoferšajbni automobila. Dobro, razumeo sam. Vreme je da se ide odavde.

Na poslednjoj večeri pred odlazak, imamo goste: Dragana Babića, Suadu Kapić, ali i nesrećnog “Struju” (na zadatku?), koji će par meseci kasnije granatirati Suadu u Sarajevu. U Njujorku do mene stiže novina koja objavljuje sliku već dobro podgojenog “Struje” (sa tregerima nalik na one Larryja Kinga) i njegovu izjavu: “Politika je surov posao, a ja sam surov čovek.” Tokom te večeri razgovor stiže neizbežno do *Nečistih sila*. S Draganom razgovor uvek na kraju stigne do Dostojevskog. Suada, uvek spremna da dela, diže se usred večere, uzima taksi, donosi knjigu, koju ću sutradan čitati nad Atlantikom. “To je kao neka bajka”, ponavlja Suada. Naivno mislim da se oslobađam istovremeno biografije, geografije i istorije.

“Dark matter is filling the space between the galaxies and accelerating the expansion of the universe” (opšte rastajanje).

II

★★★

“Čak i planine tiho i tajno nagriza vreme, ništa nije večno; besmrtnost i trajnost ako i kada se pojave nemaju doma; postoje samo u ljudskom srcu koje ima sposobnost sećanja i ume da kaže: zauvek.” (Rilke)

Sve je prolazno sem ljudskog srca (beskućnog u svetu prolaznosti).

Osoblje bolnice ne haje za životnu priču bolesnika. Bolesnik je sveden na prolazni život tela koje ima svoju anatomiju i fiziologiju, ali ne i životnu priču. Poništen kao svest i osećanje, puki objekt postupanja. Iznenada, on pripada istom redu stvari kao planine, reke, ratovi i narodi – nešto što nema svrhe izvan poretka slepog kružnog kretanja, cirkularnog postojanja materije. Zora, crveno nebo iznad Ruzvelt Ajlanda, crna površina Ist Rivera, remorkeri, viđeni su očima životinje: tvrd, prolazan i trošni neorganski svet.

Iskustvo anestezije nalik je iskustvu bliske smrti: živa predstava sebe kao beživotnog tela na postelji. Pogled na onaj deo sebe koji pripada svetu predmeta. Čovek je takođe jedan predmet. Sazdan od hladnog, ravnodušnog i stranog materijala od koga je sazdano i sve ostalo: mravi, planete, asteroidi, psi, okeani. Jedan deo mene je noćas izrezan i bačen u kantu za smeće. On se sada hemijski razlaže dok zajedno sa svim drugim predmetima na ovoj planeti kruži svemirom.

Ali ko ovo govori ? I šta sa telom? Večno pitanje iz krimića. Hladnjače. Nevolje s Harijem.

“The elongated shadows we were casting by the light of the oil lamp belonged to others” (O. Pamuk, *My Name is Red*).

Moj otac je imao 87 godina kada je umro. Na sahranu su došli ljudi iz raznih epoha njegovog života. Sa nekima se nije video po dvadeset, trideset, pedeset godina, mnogi se nisu između sebe poznavali. Mnoge nisam ni sam poznao. Došli su na sahranu istog čoveka o kome su imali vrlo različite predstave i uspomene. Iz vrlo različitih okolnosti. Iz vrlo različitih vremena. Sve je to bio on. Samo to je bio on. Opštenepoznati.

Banalno

Recimo, ljubav, recimo njen osnovni zaplet: trougao. Pola svetske literature, filma, komedija i tragedija se njime bavi. Trougao je jedini mogući pogled na inače hermetični odnos dvoje ljudi, odnos neproziran za spoljnog posmatrača i nerazumljiv za učesnike potopljene u njega. (“Triangulacija je osnovni metod ljudskog mišljenja.”) Sam trougao je banalan. Ali upravo zato je njegovo opisivanje večno zanimljivo, jer banalno je nedokučivo.

12

(U trouglu se ne postavlja samo pitanje izbora, već se zaoštava i zabavljeno pitanje: kako živeti? Šta sa sukobljenim željama? Na to pitanje nema odgovora. Na njega se odgovara samo životom, svojim jednim jedinim i taj se odgovor ne može proveriti, popraviti, brisati, upoređivati, opravdati. Život dobijamo bez uputstva za upotrebu. Pokušavajući da je prevari, trougao otkriva linearnu singularnost života. Otuda njegov patos.)

Šta se to desilo?

Kupujem sve moguće novine, gledam sve moguće TV programe, lunjam po bibliotekama i knjižarama, čitam, čitam, čitam, čekam, čekam da saznam i razumem šta nam se to desilo, ko smo sada. Ali, izgleda, moraću sam sebi to da napišem kako znam i umem.

Rat

Za jedan vrlo kratak trenutak, par godina, Jugoslavija i mi u njoj, nalazili smo se u stanju koherencije. U tom magnovenju, bar naizgled, bili su mogući svi ishodi – sve potencijalne istorije bile su nam na raspolaganju. (Istoričari, vođeni jednom cirkularnom logikom, sa ovim se ne slažu: sve što je bilo – moralo je biti, upravo zato što se dogodilo.) Bilo kako bilo, taj čas preloma, ma kako kratak, neprestano

i trdoglavo se u svesti vraća, kao onaj sekund pre nego što se sa strašnim treskom i lomljavom automobil zakucao u onaj kamion, zid, drvo, telefonski stub. Trenutak beskrajno produžen u doživljaju i sećanju, jer je još uvek moglo nešto da se učini i kada bi se umesto u bolnici našli kod kuće, u bioskopu ili bilo gde, samo ne ovde na operacionom stolu, pod nožem, kada bi naš saputnik još bio živ, dakle, pre nego što nam se noga okliznula u onom neopreznom koraku i pre ovog pada niz liticu u kome prizivamo beznadežno, a opet sa ludom nadom, da nam se vrati onaj trenutak i opiremo se vremenu jer nas njegov tok, čini nam se, sve više udaljava od te mogućnosti da film vratimo, da naše telo poleti nazad, uvis, nogama ka onoj litici. Važnost, težina tog trenutka izgleda tako ogromna da ne možemo da prihvatimo da je on zauvek propušten. Taj trenutak ostaje večna sadašnjost pokvarene ploče.